

Översikt över sörmländska Euphrasia HANS RYDBERG

Ögontröstarna, släktet *Euphrasia*, brukar ge upphov till bestämningsproblem. Till stor del beror det på att nycklarna i våra floror är otillfredsställande, bl a belyser de bara i ringa grad variationen inom och hybridiseringen mellan arterna. De sörmländska arterna är emellertid få och inte så svåra att skilja åt.

Den största svårigheten är att hålla isär de vanligaste arterna, vanlig ögontröst (*E. stricta*) och grå ögontröst (*E. nemorosa*) från de mellanformer som gör gränsen mellan arterna diffus.

Vid bestämning av blomfärgen - notera grundfärgen på underläppen. Eljest rent vita blommor kan ha lila överläpp och som regel lila strimmor på underläppen - en sådan blomma räknas som

vit. Hos lila blommor är underläppen jämnt och ljust lila.

När du skall bedöma blomstorleken - tänk på att blommorna ändrar storlek och färg under blomningen. Som unga är de små och alldeles vita. Först efter någon dag är de fullt utfärgade och kan då vara jämnt lila. Längdtillväxten fortsätter till dess blomman trillar av. De äldsta blommorna sitter nederst på skottet - och det är dessa du skall titta på! Vad som är små resp stora blommor är givetvis en fråga om erfarenhet. Om blomman sticker ut mer än 5 mm ur fodret bör den betraktas som stor, om den blott sticker ut ett par mm bör den räknas som liten.

OBS att nyckeln nedan enbart gäller sörmländska förhållanden!

Bestämningsnyckel:

- A. Blommornas stödblåd undertill med långt skaftade körtelhår (ser ut som knappnålar!). Blommor vita **1. *E. rostkoviana***
- A. Stödblåd undertill kala eller håriga, aldrig med långskaftade körtelhår. Blommor vita eller lila. **B**
- B. Blad små (3-7 mm), ofta med trubbiga tänder, blanka, i regel helt kala. Stam fin, ofta rödbrun - liksom hela växten ogrenad el med få, starkt uppåtriktade grenar (ca 30 graders vinkel mot stammen). Blommor mycket små och vita. Bland ljung **2. *E. micrantha***
- B. Blad större, i regel 6-15 mm, vanl med utdragna tänder, sällan med rödbruna nyanser, kala eller håriga. Stammens grenar snett uppåtriktade, ungefär i 45 graders vinkel mot huvudstammen. Kan växa bland ljung men är vanligare på andra platser. **3. *E. nemorosa-stricta***

Artbeskrivningar:

1. Finnögontröst - *Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*

Arten delas in i tre underarter, av vilka endast ssp. *fennica* finns i Sörmland. Den är i hela landet sällsynt och starkt hotad. I Sörmland är bara tre lokaler kända, samtliga i de inre delarna av landskapet. Lokalerna är i samtliga fall starkt skyddsvärda s k naturbetesmarker med oödsblad grässvål. Finnögontrösten är lätt att känna igen på de motsatta och snett uppåtriktade stödbladen, vars breda baser tangerar varandra utefter en lång linje, vilket gör att bildningarna liknar små skålar. Bladen är dessutom ljusare gröna än hos t.ex. vanlig ögontröst, med vilken den på håll närmast förväxlas med.

Om du håller en planta mot ljuset ser du tydligt de långa håren, som i lupp omedelbart avslöjar sig som långt skaftade körtevhår.

Blommorna är vita, i storlek som hos vanlig ögontröst eller något mindre. Hybrider med andra arter är inte funna.

2. Ljungögontröst - *Euphrasia micrantha*

Arten växer alltid ihop med ljung, i regel på torra marker, t.ex. i skogsbilvägkanter eller i betade ljungbackar. I Sk, Smål och Ög finns den ibland i övergivna grustag, som håller på att koloniserar av ljung. Sådana biotoper bör undersökas även i vårt landskap! Arten är sällsynt, men sannolikt förbisedd. Ljungögontrösten är liten och späd, till färgen ofta något rödbrun, vanligen kal och glänsande. Stammen är i regel tunn och ogrenad. På greniga exemplar ser

man att de tunna grenarna är starkt uppåtriktade.

Bladen är mycket mindre än hos andra arter, ofta bara 3-4 mm långa. Bladtänderna är små och knubbiga. Blommorna är små och vita som hos *E. nemorosa*. Det finns emellertid en form med mörkt lila blommor, men denna är inte med säkerhet känd från Sörmland. OBS! Hungerformer av *E. stricta* kan bli ogrenade och mycket späda, men har i regel större blommor. Späda former av *E. nemorosa x stricta* kan få små, vita blommor, men har då som regel hårigare blad än ljungögontrösten.

3. *Euphrasia nemorosa-stricta* -komplexet.
(jfr rutan på nästa sida)

Kommentarer: OBS att blommor som är vita i friskt tillstånd kan ändra färg och bli lila efter pressning. Detta är ett dolt *stricta-drag*.

2 A) Om bladbasen är tvär rör det sig trol om en storblommig typ av *E. nemorosa*, om bladbasen är kilformig är en hybridform troligast.

2 D) Omöjlig att säkert bestämma.
Undersök bladbaserna!

3 F) Antingen en *E. micrantha* - kolla artens huvudkaraktärer ännu en gång -eller en kal form av *E. nemorosa* (finns i SV Sverige, kanske även här?)

5 B) Trol hybrid, men avstå från bestämning!

Vanlig ögontröst - *E. stricta* var. *stricta*

Arten är variabel i färg, växtsätt och hårlighet. Bladen har i regel kilformig bas, vilket skiljer den från grå ögon-

Euphrasia nemorosa-stricta -komplexet.

Stödblakens undersida:

A. mer eller mindre tätt vithåriga
 B. mer eller mindre tätt vithåriga, med enstaka körtelhår
 C. körtelhåriga
 D. gleslåriga
 E. gleslåriga med enstaka körtelhår
 F. kala

Blomman är

1. Vit och stor
 2. Vit och medelstor
 3. Vit och liten
 4. Lila och stor
 5. Lila och medelstor
 6. Lila och liten

	A	B	C	D	E	F
1	●	●	●	●	●	●
2	○	●	●	○	●	●
3	○	●	●	○	●	○
4	●	●	●	●	●	●
5	●	○	●	●	●	●
6	●	●	●	●	●	●

● Euphrasia stricta
 ● E. nemorosa x stricta
 ○ E. nemorosa

tröst och vissa hybridformer, där bladen har bredare bas och därför ser mer runda ut. Vanlig ögontröst är vår vanligaste art, särskilt på ogödslad betesmark. Vanligast är former med lila blommor, lokalt kan dock vitblommiga populationer dominera.

Grå ögontröst - *Euphrasia nemorosa* (syn. *E. curta*)

Mindre variabel än föregående. Artrena former har alltid små, vita blommor. En viss variation i blomstorleken kan tillåtas!

Normalt är bladen grågröna av den täta hårligheten, men mer gleslåriga former kan uppträda. *E. nemorosa* kan, om näringsförhållandena så tillåter, vara starkt grenig - nästan busklik.

Grå ögontröst x vanlig ögontröst - *E. nemorosa x stricta* var. *stricta*

Hybriden är allmän, ofta vanligare än *E. nemorosa*, och växer företrädesvis på störd mark, t.ex. på skogsbilvägar eller

i markblottor orsakade av klövtramp i t.ex. björkhagar (ogödslade) på jordarter med högt mineralinnehåll. Hybriden uppträder antingen helt ensam eller tillsammans med den ena eller båda av föräldraarterna.

Hybriden kombinerar föräldrarnas egenskaper på de mest skiftande sätt, varför vissa former, där egenskaper från den ena föräldern starkt dominerar, kan bli svåra att särskilja från avvikande former hos föräldraarten ifråga. Ibland kan det inom en och samma hybridpopulation förekomma stora morfologiska skillnader mellan de ingående exemplaren,

OBS! Om du hittar ögontröstar som blommor vid midsommartid eller om du gör fynd av ögontröstar i slättermarker eller i rikkärr - ta belägg! Du kan då ha gjort ett jättefynd!

Tag som regel att alltid samla belägg, inte minst om du är osäker! Kunskapen om variationen hos våra ögontröstar är ännu bristfällig,
LYCKA TILL !!!